

MARAĞALI ƏVHƏDİNİN “CAMİ-CƏM” POEMASINDA ELMİ-FƏLSƏFİ MƏSƏLƏLƏRİN BƏDİİ ƏKSI

Lamiyə Məcid qızı Nəsirova

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, Bakı, Azərbaycan
E-mail: nasiroff11@gmail.com

XIII-XIV əsrlər farsdilli Azərbaycan ədəbiyyatının qüdrətli nümayəndəsi Marağalı Əvhədinin şah əsəri fəlsəfi əsasa və didaktik məzmununa malik “Cami-cəm” poeması onun çoxşaxəli dünyagörüşünün təzahürüdür. Humanist bir mütəfəkkir kimi sosial ədalət prinsiplərini əsas tutaraq xalqın mənafeyinin qorunmasına böyük önəm vermişdir. M.Əvhədi orta əsrlər dövründə Azərbaycanda yeni cəmiyyətin yaradılması və idarə olunması yolları haqqında çox dəyərli fikirlər irəli sürmüş, onun haqlı mülahizələri zamanla öz təsdiqini tapmışdır. Şair dövlət siyasətinin əsas aparıcı qüvvəsi kimi hökmdarın müdrək və ədalət anlayışına sıx bağlılığını hər şeydən üstün tutur. Bu dövrdə Hülakülər dövlətinin Azərbaycanda mövcudluğu Marağalı Əvhədi yaradıcılığında öz bədii əksini tapmışdır. Ölkənin abadlığı və firavanlığını hökmdarların yürütdüyü ağıllı siyasətlə vəhdətdə hesab edən şair daima siyasi-hüquqi düşüncələrində ədalət əsaslı feodal dövlət quruluşunu təbliğ etmişdir. M.Əvhədinin “Cami-cəm” poeması əxlaqi-tərbiyəvi, didaktik məzmun ifadə etməklə bərabər onun elmi və hüquqi mülahizələrinin məcmusudur.

Açar sözlər: Marağalı Əvhədi, “Cami-cəm”, didaktik əsər, humanizm, poema, ədalət ideyası
doi.org/10.59849/2409-4838.2023.4.99

GİRİŞ

Orta əsrlər dövrünün filosofu və təsəvvüf şairi, didaktik əsərlər müəllifi Marağalı Əvhədi dərin humanizmlə zəngin 40 illik yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatında böyük irs qoymuşdur. Şeyx Marağalı Əvhədəddin 1274-cü ildə Azərbaycanın qabaqcıl elm və mədəniyyət mərkəzlərindən biri olan Marağa şəhərində anadan olmuş, hərtərəfli təhsil alaraq elmi biliklərə yiyələnmişdir. Marağalı Əvhədinin dünyəvi biliklərə yiyələnməsi və filosof kimi yetişməsində ensiklopedik alim Nəsirəddin Tusinin (1201-1274) təşəbbüsü ilə açılan rəsədxananın danılmaz rolu olmuşdur. Keşməkeşli bir həyat və yaradıcılıq yolu keçən şair klassik Şərq ədəbiyyatına və təsəvvüf ənənələrinə sadıq qalaraq insanpərvərliyi, xəlqiliyi və yeni ideyaları ilə qiymətli ədəbi nümunələr ərsəyə gətirmişdir. Alban əsilli türk yazarı, filosof Şəms-əd-din Sami “Qamusül-əlam” adlı tarix lüğətində Əvhədi haqqında yazmışdır: “Əvhədi Marağayi (Şeyx Əvhədəddin) İranın məşahir şüərasından olub, monqol mülüklərindən Orqunxanın zamanında Marağada nəşət etmiş və sonra Kirmana hicrətlə oranın kübar məşayixindən Əvhədəddin Kirmaniyə intisab edərək intisabi-kəmalati-mənəvi etmiş və 738 tarixində rəhməti-həqqə nail olmuşdur. Sənainin “Hədiqə”si tərzində “Cami-Cəm” ünvanı ilə mütəsəvvifanə bir məsnəvisi və mürəttəb divanı vardır [6, s. 1065].

Orta əsrlərdə ənənəvi hal alan və üstünlük təşkil edən mədhiyyə M.Əvhədi yaradıcılığında özünü göstərməkdədir. Şair poemanın giriş hissəsində monqol xanı Sultan Məhəmməd Əbu Səid Bahadır xanı (1317-1336) və vəzir Xacə Qiyasəddin Məhəmməd ibn Rəşidin (1336) şənini vəsf etmişdir. Dövrünün hökmdarı, doqquzuncu Elxanilər sultanı Məhəmməd Əbu Səid Bahadırı mədh edən şair onun dövlət idarəçiliyini təbliğ edir, insani keyfiyyətlərinə diqqət çəkir. Mürəkkəb tarixi şəraitdə yaşayan və şahın tərifi verən M.Əvhədi müəyyən qədər dövrün ictimai mənzərəsini yaratmağa çalışır, lakin təbiidir ki, yaşadığı ziddiyyətli orta əsrlər dövrünü müəyyən güzəştlər çərçivəsində təsvir edir. “Şair öz təbəələrinin əməyinə layiqincə qiymət verməyi, onlarla ədalətlə davranmağı feodal hakimlərə tövsiyə edir. Ölkənin rifahı onun sakinləri və ilk növbədə, dövlət başçısının

fikri-ruhi zənginliyi ilə əlaqədardır. Səxavət, ədalət və mərdlik – həqiqi insan bu üçlüyün vəhdətindən ibarət olmalıdır” [1, s. 249].

ƏSAS HİSSƏ

Mənzumədə sultanın iqamət etdiyi abad sarayın tərifini, Sultan Məhəmməd Əbu Səid Bahadırın hökmranlığı mədh olunur. Sultanın şəninə tərif oxuyan şair tarixi şəxsiyyəti poeziya dili ilə vəsf edərək xanın idarə üsulundan, xalqla rəftarından bəhs edir. Şair ölkəni abad edən şahın ədalətini yüksək dəyərləndirir, onu ərəb xəlifələri ilə müqayisə edərək poetik dillə vəsf edir. Ruh yüksəkliyi və dəbdəbə ilə qələmə alınan mənzumə təntənəli ifadələrlə şahın tərifinə xidmət edir:

“Sultan Məhəmmədin adı cahanda,
Günlə bir çəkilib bax bu zamanda.
Əldə, insafda Bahadır xana
Hələ tay görməyib bu qoca dünya.
Ölkə abad edən o himmətli şah
Elmə, alimlərə olmuşdur pənah” [5, s. 26].

M.Əvhədi hökmdara rəva bildiyi yüksək insani sifətləri təbliğ edərək, az deyib-danışan, təmiz əxlaqa, saf niyyətə malik olan kəsi padişah, vəli, xan kimi ən yüksək vəzifələrə layiq bilir. Şair hökmdar-xalq münasibətini diqqətdən kənar saxlamamışdır. Sultan Əbu Səid ona pənah gətirən, xalqın içindən çıxan sadə insanlara üz çevirməz, o, elin mürsədi, səadət axtaranların güman yeridir. Ölkəni müdrik bir hökmdar kimi idarə edən xan ədalət tərzisini düzgün nizamlayır. Layiqincə vəzifəsini icra edən xanın xalq qarşısında əməyi və xidmətləri misilsizdir. Nə qədər ki ədalətli şahın hakimiyyəti bərqərarlıdır, məmləkət sülh və əmin-amanlıq içində yaşayar. Qənaət, sakitlik, dinclik tərəfində olan şah iman içində ömür sürər. Bu ilahi duyğunu yüksək qiymətləndirən şair hökmdarın imanlı şəxsiyyətini *“həqiqət söyləyən, sufi sifətli”*, - deyərək vəsf eyləyir [5, s. 27]. Sultanın qəzəbi az, mərhəməti geniştir. O, uca olmağa layiq, ordunun öncülü, qüdrət sahibidir.

“Olduqca kölgəsi şahın dünyada,
Qalacaq kölgətək zülüm quyuda.
O gün ki adına sikkə vuruldu,
Hər iki dünyaya müjdə verildi.
Sultan Məhəmmədin adı cahanda,
Günlə bir çəkilib bax bu zamanda.
Əldə, insafda Bahadır xana
Hələ tay görməyib bu qoca dünya” [5, s. 26].

Poemada ədalət ideyası və ədalətli hökmdar mövzusu ön plandadır. Doğruluq və düzlük motivlərini qabarıq ifadə edən şair üçün ədalət başlıca ictimai ideala çevrilir. Şair Əbu Səid Bahadır xanın təmsalında sultana və dövrün hökmdarlarına məsləhət və tövsiyələrini qələmə almış, böyük əhəmiyyət daşıyan ideal hökmdar fikrini tərənnüm etmişdir. O, ədalət və zülmü bir-birinə zidd olan iki məfhum olaraq dəyərləndirmişdir. Ədalət olan yerdə haqq daima öz yerini tapar, zillət və zülm ora yaxın durmaz. Sultan haqqında yüksək fikirdə olan şair hökmdarın şəninə tərif söyləyərək onun hakimiyyətini, dövlət işlərindəki səriştəsini tərənnüm edir. Şahın ədalətini hər şeydən üstün tutan M.Əvhədi onu bütün müşkül dövlət işlərinin açarı hesab edir. Şairin fikrincə, şahı hörmətli qılan, xalq içində nüfuz sahibi edən də ədaləti və adil olmasıdır. *“Mütəfəkkirə görə, dövlətlərin inkişafı və abadlığı şahların həyata keçirdikləri tədbirlərdən çox asılıdır. Monarx parlaq kamala və dərin düşüncəyə malik olmalıdır ki, dövlət də öz növbəsində bu kamal və düşüncə sayəsində həmişə abadlaşsın və inkişaf etsin”* [4, s. 27].

Mənzumənin digər bir diqqətəlayiq cəhəti sultanın təmsalında hökmdar-xalq münasibətinin təsviridir. Hökmdar və xalq probleminə toxunan şair ədalət və doğruluğun ilk ünvanını hakimiyyətdə görür. Sultanın ədalətli davranışı və insafla verdiyi qərarlar xalqı düz yola təşviq edər. Onun ədaləti ölkənin dayağıdır, rifah və abadlığa nişanədir. Haqqın tərəfində olan şah daima xalqın gözündə

ucalar, insafı və düzgün rəftarı ilə hörmət qazanar. Əksinə hökmdar zülm etsə, özünü yüksək insani keyfiyyətlərdən məhrum edər, xalq içində nüfuz və etibarına kölgə salar.

“Haqla, xalqla düzdür bunun ilqarı,
Haqqa xoş gedəndir onun rəftarı.
Yeni bir fikirlə yaşar bu hər an,
Yeni bəxt üz verər ona hər zaman.
Hər biri hünərdə iki cahandır,
Bir bədən içində ya iki candır.
Bu şaha, bu vəzir, pis gözdən iraq!
Necə də yaraşır bir onlara bax!” [5, s. 29].

Sultan Əbu Səid Bahadıra və onun vəziri Xacə Qiyasəddin Məhəmmədə ithaf olunan mənzu-mələr cəmiyyət və idarəçilərin qarşılıqlı münasibətini əks etdirir. Hökmdar və vəzirin xalqla rəftarına diqqət çəkən şair düşüncələrini dilə gətirir: əgər xalqın arxası hökmdardırsa, vəzir də hökmdarın etibarlı dayağı olmalıdır. Şair poemanı hökmdara həsr etdiyini dilə gətirir, onun şərinə qüvvətli mədh söyləyir.

“Təbim yatmayaraq uzun gecələr,
Ağlın başı üstə güllər səpələr.
Göylərin yerlərə budur peyğamı
Fəxrin, iftixarım “Cəmsidin camı”.
O vaxt ki, adına yazdım bunu mən
İşığa qərğ oldu yer üzü, əhsən!” [5, s. 37]

Şair poetik dillə Xacə Qiyasəddinin taleyini ulduzlardan xəbər alır, hökmdara dayaq olan vəzirin gələcək aqibətini sorğulayır. Vəzirə yüksəliş arzulayan şair onun səriştəli işlərini dövlətə bəzək, özünü xalqın taleyinə bəxş edilmiş bir nemət, pay adlandırır. Qaranlıq dövlət işlərinə öz əməlləri ilə işıq saçan vəzir “göz nuru” deyər mədh edən M.Əvhədi daima vəzir tərəfindən xatırlanmaq istəyini dilə gətirir. Belə bir ədalətli, lütfkar vəzirin xoş niyyətindən hər kəs pay almaq istər. Hal əhli vəzirin lütfü xalq üçün sıxıntıdan xilas yoludur.

“Əgər ona çatsam, qəm neylər mənə
Sən ey rüzgarilə fəxr etdiyim kəs,
Adın bəzək olmur sözümə əbəs.
Dünyanın böyüyü, doğrusu, sənsən,
Mənə də arxa ol, kimsəsizəm mən.
O dərya könlünlə, bulud əlinlə
Bizə də lütf eylə, bizi də dinlə” [5, s. 38].

Özünü ustad adlandıran M.Əvhədi vəzirə xitabən iltifat arzulayır. Qüdrət və kəramət sahibi vəzirə duaçı olub lütf diləyir. Vəzir Xacə Qiyasəddin Məhəmməd ibn Rəşidə əfsanəvi İrən padşahı Cəmsid tək hidayət içində yaşamağı arzulayır.

Hörmət və həya gözləyən, qurub yaratdığı ədalət mülkü ilə öyünməyən vəzirin ən böyük xidməti cahana səs salan düzgünlüyüdür. Ədalətli davranışa, sədaqətə və sadıqlıya böyük önəm verən humanist şair Xacə Qiyasəddin Məhəmmədi xalq və hökmdar qarşısındakı əməyinə görə yüksək qiymətləndirir. Hünəri və zəhmi ilə düşmənləri təşvişə salan vəzirin dövlət işlərindəki uzaqgörənliyi, səriştəsi və xidmətləri alqışa layiqdir. Müşkül dövlət işlərində Sultana düz yol göstərən rəhbər odur. Əbu Səid Bahadır xandan geri qalmayan vəzir yürütdüyü ağıllı siyasətlə xalqı razı salmışdır. Şair mədhi ilə yüksəklərə qaldırdığı vəziri zühur edən Mehdi ilə müqayisədən çəkinmir. Onu çoxbilən, mütləq savada və elmə yiyələnən bir şəxsiyyət kimi tərif edir.

“Zatı başdan-başa mütləq mənədir,
İşləri düzlüyə bir nişanadır.
Taxtın dayağıdır, həm də hamisi,
Tutmuşdur dünyanı ədlinin səsi.

Qoysa tərəziyə varını bu gün,
Onda beşi qədər olar Ayla gün.
Gəlir və xərcini toplasan əgər,
Yer, göy də, şübhəsiz, onda yerləşər.
O, zülmün yurdunu eylədi bərbad,
Oldu sayəsində ölkə də abad” [5, s. 30].

Xacə Qiyasəddin hiylə və şər-böhtandan uzaq, ədalətli idarəçi kimi xalq arasında nüfuza sahibdir. Hünəri, cəsarəti, qəhrəman duruşu ilə varı-dövləti bir kənara qoyub düzlüyü özünə peşə seçmişdir. Şaha arxa-dayaq olan Xacə Qiyasəddin Məhəmməd göydəki ulduzlar tək parlaq zəkaya, kamala sahibdir. Ağıl və hünərdə ad qazanan vəzir hökmdarın sadıq bəndəsi, nədimlərin ədalətli ağasıdır. Allah yolu ilə gedən vəzir sadə xalqa qarşı mərhəmətli, düşmənlərə qarşı bir o qədər qatı və zəhmlidir. Səxavətdə, mərdlikdə, nəciblikdə o, xalqı irəli aparən öncüdür. Gündoğanın bu hökmlü vəziri izdihamlı xalqın qibləsi, qiymətli gövhər kimi tərənnüm olunur. Şair Xacə Qiyasəddin Məhəmmədin mədhini nəsihətamiz məsləhətləri ilə tamamlayır.

“Ey haqlı olaraq üzük daşıyan,
Olsun qardaşların hər zaman arxan.
Baxıb ay camallı oğlanlarına,
Həmişə şadlıqla, sevinclə yaşa.
Olsun şadlıq evi sənin yurd-yuvan!
Əmin-amanlıqda olsun el-oban!” [5, s. 32].

M.Əvhədi həyatının nakam və həssas dövrlərində də Xacəni bir xilaskar, himayədarı olaraq görür, lütf və inayət sahibini özünə arxa, dayaq bilir. İşıqlı günlərə ümid bəsləyən şair şöhrəti, maarifpərvərliyi ilə ələmə səs salan Xacəni tərif edir:

“Elə ki, Xacənin adı ucaldı,
Böyüklük dəftərin əlinə aldı,
Yurda hasar oldu onun məsnədi,
Göylər qabağında “bir qulam” dedi,
Mənim bəxt ulduzum ucaldı yenə,
Bəxtimdən işlərim güc aldı yenə.
Hürkməyə üz qoydu ürək qəmləri,
Fitnə də qarşımdan çəkildi geri” [5, s. 36].

Poemanın birinci fəslində yaradılışın başlanğıcı və mahiyyəti, insanın, canlı təbiətin, bitki, heyvanlar aləminin mövcudluğu, ən ali varlıq kimi səciyyələndirilən insan cinsinin yaranması, doğulandan ölənə qədər keçdiyi həyat yolu və səma cisimlərinin canlı varlıqlara təsiri məsələləri öz əksini tapmışdır. “Təmiz nəfsin xassələri və bədən üzvlərinin hərəkət əlamətləri” adlı hekayətdə şair nəfsi dilsiz bir natiq adlandırarkən onu insana ən yaxın olan və hər vəchlə yolundan döndərən bir qüvvə olaraq mənalandırır. Şair insan nəfsinə müxtəlif mənalar yükləyərək onun hər çəkilən nəfəsdə var olduğunu göstərir:

“Hiss iylə, duyğuyla görər gözləri,
Rəmzdir, eyhamdır bütün sözləri.
Bir bax, mehribandır sənə nə qədər,
Hər gün min dil ilə o, təlim verər.
Yaxşını-yamanı seçməkçün hər an,
O, yollar göstərər sənə yüz yandan.
Ta layiq elədi özünə səni,
Çəkməz üzərindən nur kölgəsini” [5, s. 66].

Poemanın iki bəddən ibarət ikinci fəslində şairin ictimai-fəlsəfi fikirləri: fani dünyanın vəfəsizliyi, həyat və axirət sirləri, tövbə, zikr, qəzanın hökmü kimi müxtəlif məziyyətlər geniş şəkildə öz izahını tapmışdır. Sufi şairi olan M.Əvhədi sufizm təliminin müddəalarını əsas tutaraq müridliyin şərtlərini, şeyx və mürid münasibətini, o cümlədən xirqə verilməsini vacib sayaraq poemada yer vermişdir. Allahı tanıyıb onun yolu ilə gedən kəsin tövbəsi yalnız nəfs üzərində qələbə ilə tamamlanar. Şair az yemək, az yatmaq, xalqdan uzaq olmaq və sükut etməyi təriqətin dörd əsas ünsürü hesab edir. Yalnız işi və əməli düz olan mürid ədəb mərtəbəsinə ucalar, qəlbi və ruhu nurla dolar.

M.Əvhədi öz dünyagörüşü və dərin düşüncəsi ilə əsərdə kiçik məişət məsələlərini belə diqqətdə saxlamış, həmçinin təlim-tərbiyənin vacibliyini vurğulayaraq yaxşı əməlin, düzgün peşəyə yiyələnməyin önəmindən bəhs etmişdir. Poemanın müqəddimə hissəsindən etibarən bütün əsər boyu elmə, ağıla yüksək dəyər verən şair biliyi bütünlüklə yüksək insani, mənəvi-əxlaqi keyfiyyətlərin açarı hesab edir. “Övlad tərbiyəsi haqqında”, “Paxıllığı və paxılları məzəmmət”, “Düz-əməlli peşə sahibləri haqqında” adlı hekayətlərdə nəql olunan məsələlər nəsihət xarakteri daşıyır və müəllifin dərin humanizmindən xəbər verir. “*M.Əvhədi əxlaqla davranış və idrak komponentlərini paralel xətt üzrə apararaq onlara şəxsiyyətin formalaşmasında bir-birini tamamlayan motiv kimi baxmışdır. Mütəfəkkir “Cami-cəm” əsərində “Təmiz nəfsin xassələri və bədən üzvlərinin hərəkət əlamətləri” başlığında əxlaqdan çox geniş danışaraq, əxlaqı dilsiz bir natiq, danışan dil, gəzən göz, yeriyən ayağa könlü, eşidilən, hiss edilən, fikir qanadında göyə yüksələn bir feyz kimi tərənnüm edərək hamıya mərifətli, fərsətli, doğruçu, dostlara, rəiyyətə hörmət edən, ehtiram göstərən əsil insan, zirək, təvazökar adam olmağı məsləhət görürdü*” [3, s. 48-49]. Ümumilikdə, bu silsilədən olan hekayətlərdə insan münasibətlərinin müsbət və mənfi tərəfləri, dostluqda sadıqlıq və vəfanın şərtləri müfəssəl şərh olunmuşdur. Düzlüyə, hikmətə çağırış, yüksək insani dəyərlərin təbliği, mənəvi saflığın təlqini, həmçinin təqlid və pis əməllərdən çəkəndirmə M.Əvhədi poemasının dəyərini yüksəldir.

“Düzlük et ki, düzlər nicat taparlar,
Hamıdan güclüdür düzlər, aşıkar.
Yaxşı ad qazanar düz iş görənlər,
Bişməmiş, çiy olar əyri gedənlər.
Yusif düzlüylə taxta çatdı düz,
Düzlük et, bəxt özü tutsun sənə üz.
Pis əl düz ətəyə neylər, doğrusu?
Düz danışan adam düz yuxu görər,
Yusif düz görmədi yuxunu məgər?!
Düzlük olduğuyçün onda, doğrusu,
Oyaqlıq açarı oldu yuxusu” [5, s. 143].

Axirət, cənnət aləmi, onun mərtəbələrinin təsviri, ruhun göyə yüksəlməsi və insanın əbədi dünyaya səfərini əks etdirən üçüncü fəsil onun son mənzilə və vədə gününə hazırlığından bəhs edir. Şair insan ruhunda daima kök salan idrak və hərəkəti dəyişməz görür. İnsan xarakteri yaş ötdükcə ram olsa da, ancaq tündləşər, onun gücünün mənbəyi ruhdadır. İnsanın vicdanı rahat və təmiz, əməlləri düzgün və ədalətli olarsa ruh asanlıqla bədəni tərk edər, əks halda o daim narahat, zəlil və xar olmağa məhkumdur. Şair bu fikirləri qələmə alarkən dini məsələlərə əsaslanır, fani dünyaya bağlanmamağa, düz əməl sahibi olmağa çağırış edir. “*Həqiqətən də “Cami-cəm” məsnəvisi insana dünya və axirət səadətini qazandıracaq bütün mövzulara toxunmuş və hətta yalnız toxunmaqla kifayətlənməyib onların həqiqət və sirlərini də bəyan etmişdir*” [2, s. 137]. Şairin fikrincə, məhz yaxşı və pis əməllər insanın axirətdəki yerini müəyyən edəcək, ruhu göylərdə qərar tutacaq. Dünya hamar deyil insan hər zaman ondan şirinlik almır. Dövrənin çətinliklərinə, fələyin fəndlərinə düşər olan insan qismətinə düşənlərə tab gətirməkdə bəzən acizdir. Dünyanın mal-dövlətinə bağlanmamağı tövsiyə edən şair yaşarkən axirət həyatını düşünməyin vacibliyini daim vurğulayır.

“Dünyanın qaydası belədir başdan,
Sənə sirkə verir bal deyib hər an.
Kim göyə apara bilərsə canı,
Bacaras tərək etsin o, bu dünyanı.
Lakin məlum olsun gərək bu xəbər,
Belə layiqlidir ancaq bu səfər.
Bunlar lazımdır ki, sən oyanasan,
Bu yol göstərməkdir sənə hər zaman” [5, s. 249].

YEKUN NƏTİCƏ

Beləliklə, filosof-şair Marağalı Əvhədi Hülakülər dövründə elmin və maarifin inkişafını qiymətləndirərək, poetik nümunələrində yüksələn tərəqqini təqdir edir. Göründüyü kimi, XIII-XIV əsrlərin ictimai və elmi fikir tarixinin araşdırılması baxımından böyük əhəmiyyət kəsb edən, lirik və epik elementlərlə zəngin olan “Cami-cəm” irfani-fəlsəfi məsnəvisi M.Əvhədi yaradıcılığının zirvəsi hesab oluna bilər. Orta əsrlər dövrünün mühüm ictimai-tarixi məqamlarına toxunan şair əsərdə elmi-fəlsəfi məsələləri diqqət mərkəzində saxlamış, onların bədii həllinə çalışmışdır. Tərbiyəvi, nəsihətəməz məzmun ehtiva edən poema M.Əvhədinin humanist ideyaları ilə yanaşı, sosial, əxlaqi problemlərin əksi baxımından çox zəngin mənbədir. “Cami-cəm” poemasında həmçinin cəmiyyətin inkişafına yönələn problemlərin təhlilinə, insanları düşündürən məsələlərin bədii həllinə çalışan şair həyat və cəmiyyət hadisələrini böyük həssaslıq və dolğunluqla təhlil etmişdir. İctimai mühit təəssüratlarını, feodal cəmiyyətinin təlatümlü hadisələrini işıqlandıran şair bəzən də kök salmış bədnam ənənələrə qarşı öz haqlı etirazını dilə gətirmişdir.

Şair əsərdə dünya və axirət həyatını qazanmağın bütün yollarını təsvir etməyə müvəffəq olmuşdur. Həyatın hər anını yüksək dəyərləndirməyin vacibliyini vurğulayan M.Əvhədi qüvvətli dünyəvi ruhla gözəlliklərdən şövq almağı nəsihət edir. Bu mənada bədii qüdrəti, məzmunu etibarilə kamil insan yetişirməyə və özünüdərkə xidmət edən “Cami-cəm” poeması yüksək mənəvi dəyərlərin tərənnümünə xidmət etməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi, “Orta əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatı (XIII-XVI əsrlər)”: [10 cild-də]. – Bakı: Elm, – 2020.
2. Cəfərli, M. “Azərbaycan Elm və İrfan sərdarları” / M.Cəfərli. – Bakı: “Nurlar” Nəşriyyat Poliqrafiya Mərkəzi, – 2015.
3. Xəlilov, T. “Orta əsr Azərbaycan mütəfəkkirlərinin şəxsiyyət tərbiyəsi haqqında fikirləri” / T.Xəlilov. – Naxçıvan: Məktəb, – 2019.
4. Quliyev, A. “Əvhədi Marağalı və Əssar Təbrizinin siyasi hüquqi görüşləri” / A.Quliyev. – Bakı: Azərənəşr, – 1994.
5. Marağalı, Ə. “Cami Cəm” / Ə.Marağalı. – Bakı: Lider nəşriyyat, – 2004.
6. Şəmsəddin, S. “Qamusül-ələm”, Tarix və coğrafiya lüğəti: [6 cild-də] / S.Şəmsəddin. – İstanbul: – 1889.

ARTISTIC REFLECTION OF THE SCIENTIFIC AND PHILOSOPHICAL PROBLEM IN THE POEM "JAMI-JAM" BY MARAGALI AVKHADI

L.M. Nasirova

A prominent representative of the persian-language Azerbaijani literature of the 13th-14th centuries, Maragali Avkhadi, the poem "Jami-jam", which has a philosophical basis and didactic content, is a manifestation of his multifaceted worldview. As a humanist thinker, he attached great importance to protecting the interests of the people based on the principles of social justice. M. Avhadi put forward very valuable ideas about the ways of creating and managing a new society in Azerbaijan during the Middle Ages, and his right opinions have been confirmed over time. The poet prefers the ruler's close attachment to the concept of wisdom and justice as the main driving force of state policy. The presence of the Hulaguid state in Azerbaijan in this period found its artistic reflection in the works of Maragali Avhadi. The poet considered the development and prosperity of the country in unity with the wise policy conducted by the rulers and always promoted the justice-based feudal state structure in his political and legal thoughts. M. Avkhadi's poem "Jami-jam" expresses moral-educational and didactic content and is a collection of his scientific and legal opinions.

Keywords: *Maragali Avkhadi, "Jami-jam", didactic work, humanism, poem, idea of justice*

ХУДОЖЕСТВЕННОЕ ОТРАЖЕНИЕ НАУЧНО-ФИЛОСОФСКОЙ ПРОБЛЕМЫ В ПОЭМЕ "ДЖАМИ-ДЖАМ" МАРАГАЛИ АВХАДИ

Л.М. Насирова

Видный представитель персоязычной азербайджанской литературы XIII-XIV веков Марагали Авхади, поэма «Джами-джам», имеющая философскую основу и дидактическое содержание, является проявлением его многогранного мировоззрения. Как мыслитель-гуманист он придавал большое значение защите интересов народа на основе принципов социальной справедливости. М. Авхади выдвинул очень ценные идеи о путях создания и управления новым обществом в Азербайджане в средние века, и его правильные взгляды со временем подтвердились. Поэт предпочитает тесную привязанность правителя к понятиям мудрости и справедливости как главной движущей силе государственной политики. Присутствие государства Хулагуидов в Азербайджане в этот период нашло свое художественное отражение в творчестве Марагали Авхади. Поэт рассматривал развитие и процветание страны в единстве с мудрой политикой, проводимой правителями, и в своих политических и правовых мыслях всегда выступал за справедливость феодального государственного устройства. Поэма М. Авхади «Джами-джам» выражает нравственно-воспитательное и дидактическое содержание и представляет собой сборник его научных и правовых заключений.

Ключевые слова: *Марагали Авхади, «Джами-джам», дидактическое произведение, гуманизм, поэма, идея справедливости*